

ЕКСПЕРТНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТІВ ВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

EXPERT ASSESSMENT OF THE EFFECTS OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF NATIONAL ECONOMY

В статті подано власне бачення сутності економічної безпеки національної економіки. Зазначено основні її складові елементи економічної та ефекти від її забезпечення. Економічні ефекти: створення відповідних інститутів; удосконалення галузевої структури економіки; забезпечення стійкості зростання; перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. Адміністративні ефекти: скорочення державних витрат; децентралізація влади; усунення дублювання функцій; подолання бюрократичних стереотипів; зниження рівня корупції; стимулювання впровадження інновацій. Соціальні ефекти: реформування соціальної сфери; формування нової еліти суспільства; формування громадянського суспільства, удосконалення соціально-культурного середовища; створення нових робочих місць та підвищення технологічного рівня їх розвитку; зміна структури зайнятості; впровадження соціально орієнтованих інвестиційних проектів. Законодавчі ефекти: ухвалення Концепції забезпечення економічної безпеки України; реформування національної економіки; удосконалення правового забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, національна економіка, національна безпека, загрози, можливості.

В статье представлены собственное видение сущности экономической безопасности национальной экономики. Указаны основные ее составляющие элементы экономической и эффекты от ее обеспечения. Экономические эффекты: создание соответствующих институтов; совершенствование отраслевой структуры экономики; обеспечение устойчивости роста; переход к инновационно-инвестиционной модели развития. Административные эффекты: сокращение государственных расходов децентрализация власти; устранение дублирования функций; преодоление бюрократических стереотипов; снижение уровня коррупции; стимулирование внедрения инноваций. Социальные эффекты: реформирование социальной сферы; формирование новой элиты общества; формирование гражданского общества, совершен-

ствование социально-культурной среды; создание новых рабочих мест и повышение технологического уровня их развития; изменение структуры занятости; внедрение социально ориентированных инвестиционных проектов. Законодательные эффекты: принятие Концепции обеспечения экономической безопасности Украины; реформирование национальной экономики; совершенствование правового обеспечения экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная экономика, национальная безопасность, угрозы, возможности.

The purpose of this work is to find out the essence of the category «economic security» of the national economy. The main effects are identified. Economic effects: creation of institutions that will monitor the implementation of decisions at all levels of government; improving the sectoral structure of the economy in the direction of development of innovative industries; ensuring sustainable economic growth; transition to an innovative investment model of development. Administrative effects: reduction of expenses for the maintenance of members of the government and state officials, solution of the problem of inefficiency of work of civil servants in Ukraine; decentralization of power; elimination of duplication of functions; overcoming bureaucratic stereotypes; reducing corruption; encouraging officials to drive effective innovation. Social effects: formation of ways of reforming the social sphere; formation of a new elite of society (political, scientific); formation of civil society, improvement of socio-cultural environment; creation of new jobs and increase of technological level of development of existing ones; change in the structure of employment of the population; implementation of socially oriented investment projects. Legislative effects: approval of the Concept (Strategy) of ensuring the economic security of Ukraine; formation of the main directions of the strategy of reforming the national economy, including carrying out necessary reforms; improvement of the current legislative and regulatory framework in terms of ensuring economic security.

Key words: economic security, national economy, national security, threats, opportunities.

УДК 338.24

Шушко О.О.

завідувач відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності
Запорізький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України як суб'єкта міжнародних відносин потребує спеціальних важелів для забезпечення стійкості та стабільності країни в світовому просторі. В той же час гостро стоїть питання забезпечення механізмів протидії впливу негативних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, підвищення рівня життя громадян, задоволення потреб суспільства та держави, а також реалізація національних економічних інтересів в мінливих умовах господарювання. Задля цього розбудовано систему економічної безпеки країни,

теоретичні, методичні та практичні аспекти якої вимагають постійної уваги з метою коригування та вчасної актуалізації. Наразі є нагальна потреба в дослідженні питання достеменного оцінювання ефектів від забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки національної економіки на даний момент достатньо вивчене в Україні, проте динамічність соціально-економічних процесів, зміни факторів впливу, відсутність єдиного бачення до трактування суті основних категорій,

змушують продовжувати науковий пошук. Так, в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених було приділено увагу дослідженню аспектів економічної безпеки: Л. Абалкіна, А. Барановського, І. Бінько, Ф. Євдокімова, М. Денисенко, В. Сенчагова, Г. Пастернака-Таранушенка, Я. Жаліло, В. Мунтян, Т. Шлемко та ін. Ними приділена окрема увага дослідженню особливостей визначення сутності та складових економічної безпеки, методам її оцінювання, проте, нові умови розвитку вимагають систематичної актуалізації їх висновків.

Постановка завдання. Метою роботи є з'ясування сутності категорії «економічна безпека», визначення її основних складових та основних ефектів, яких можна досягнути при належному формуванні системи економічної безпеки національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних умов соціально-економічного розвитку країни є стан економічної безпеки. Економічна безпека має суттєве значення для розвитку сучасного суспільства, бо саме зарахунок неї можна уникнути можливих перепон, попередити їх виникнення, або, в разі наявності критичного стану, ліквідувати існуючі загрози, які впливають на матеріальні та духовні цінності громадян, життя населення та держави в цілому.

Питання становлення та забезпечення економічної безпеки стоїть гостро перед нашою країною через те, що Україна виходить на істотно новий рівень розвитку та має створити умови для забезпечення використання потенціалу сприятливих економічних, соціальних, політичних, правових чинників зовнішнього середовища в умовах загострення соціально-економічних суперечностей, активізації рушійних сил слабких сторін внутрішнього середовища національної економіки та впливу потенційних загроз.

Саме тому необхідно більш детально досліджувати та впроваджувати механізми, які забезпечують економічну безпеку, переосмислювати дефініції ключових категорій та шляхи реалізації національних економічних інтересів в сучасних умовах відповідно до національних та міжнародних викликів.

Економічна безпека національної економіки – сукупність сприятливих факторів для забезпечення стабільного розвитку українського суспільства і держави в цілому для досягнення національної мети, соціального ідеалу, для збереження фундаментальних цінностей і традицій народів, що населяють Україну, а так само нейтралізація, а при необхідності, ліквідація зовнішніх та внутрішніх загроз, ризиків, зменшення ступеню впливу слабких сторін внутрішнього середовища, підпорядкованих національним інтересами.

В даний час не існує єдиного розуміння категорії «економічна безпека». Окремі автори трак-

тують економічну безпеку як внутрішню і зовнішню положення держави, при якій відсутня загроза його національним інтересам. Інші вкладають в суть цієї категорії захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, різних за своєю природою (політичних, військових, економічних, інтелектуальних, екологічних і ін.). Третя група дослідників визначає економічну безпеку як стан справ в галузі економіки, при якому відсутня внутрішня і зовнішня загроза виникнення небезпечного або небажаного явища, здатного завдати збитків національним інтересам. В той час інша група вчених розглядають економічну безпеку як стан, при якому національним інтересам не загрожує небезпека і забезпечений захист від зовнішніх і внутрішніх погроз.

Не дивлячись на відмінність визначень, сенс даної категорії, зрештою, означає гарантоване забезпечення громадянам тієї або іншої країни умов, необхідних для цивілізованого життя, вдосконалення і розвитку. Економічна безпека передбачає високий рівень розвитку та забезпечення добробуту суспільства, стабільне зростання економічних показників, ефективне задоволення економічних потреб в державі, захист економічних інтересів всередині країни та за її межами, раціональне використання ресурсів та контроль за їх рухом.

Економічна безпека держави базується на трьох основних поняттях: інтерес – загроза – захист. Розглянемо ці складові більш детально. Інтерес може бути важливий, життєво-важливий та периферійний. У наш час в умовах зростання глобальної взаємозалежності національних економік категорії «інтерес» належить важлива роль у розумінні суті тих подій, явищ і процесів, які відбуваються у сфері ринкових відносин.

В той же час стержневу основу економічної політики складає національний державний інтерес [1]. Інтерес – це реальна причина соціальних дій, що лежить в основі мотивів, ідей і тому подібне. Перефразовуючи відомий вираз можна стверджувати, що світом править інтерес. Стосовно держави національний інтерес – це усвідомлені, офіційно виражені об'єктивні потреби, послідовна реалізація і захист яких забезпечують стійке існування і прогресивний розвиток держав. Забезпечення національних економічних інтересів складає основу для формування економічної безпеки [12].

Загрози – це потенційні або існуючі фактори або явища, які мають вплив та створюють умови для виникнення небезпеки життєво важливим інтересам економічної сфери та національної економіки в цілому. Виходячи з вищесказаного, можна визначити безпеку як стан, при якому зовнішні і внутрішні загрози не досягають деякого критичного рівня, що дозволяє говорити

про загрозу інтересам держави, суспільства та громадян [1].

Захист – це охорона, підтримка, сукупність заходів, що мають на меті запобігти порушенням прав будь-кого. У даному випадку мова йде про захист економічних інтересів держави. Захист відповідно може бути активний та пасивний.

Стан вітчизняної економіки, недосконалість системи організації державної влади і громадянського суспільства, поляризація політичних сил, криміналізація громадських стосунків, зростання організованої злочинності і збільшення масштабів тероризму, загострення міжнародних і ускладнення міжнародних відносин створюють широкий спектр внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці країни. Саме через наявність цих факторів важливо досліджувати таку категорію як економічна безпека, щоб розробити відповідні стратегії розвитку, які дозволять створити умови для захисту країни та національних інтересів.

Реалізація національних інтересів України можлива лише за рахунок стійкого розвитку економіки. Саме через це національні інтереси держави в сфері економіки є ключовими. Економічна безпека в контексті національної – це безпека нації як цілого в контексті економіки. Економічна безпека – показник стану державних установ, що означає, що вони здатні виконувати свої функції по відношенню до суспільства.

При такому визначенні економічної безпеки під нього потрапляє, наприклад, і боротьба з корупцією в державних установах. Всяка держава в тій або іншій мірі відхиляється від узятих на себе функцій у бік захисту своїх безпосередніх інтересів, що перечать інтересам суспільства в цілому. Якщо є можливість такого відхилення без загрози у відповідь репресивних дій з боку цивільного суспільства, можна говорити про те, що держава є безвідповідальною [12].

Економічна безпека одна є складовою державної безпеки, якій треба приділяти велику увагу. В умовах глобалізації суть цієї категорії відіграє особливо важливу роль. Кожна держава повинна чітко виділити для себе свої інтереси як в країні, так і за її межами, усвідомлювати усі загрози. Бо стан безпеки, або, так би мовити, захищеності, є моментним і дуже змінним.

Варто наголосити на тому, що вітчизняні та зарубіжні вчені розглядають категорію «економічна безпека» з урахуванням наступних складових елементів цієї категорії [2; 4; 6]:

- саморозвиток – створення умов для проведення ефективної економічної політики, самовідтворення та формування конкурентних переваг держави в межах міжнародної економіки;
- врахування національних інтересів – створення умов, які дозволяють захистити національні інтереси економічної системи;

- економічна незалежність – можливість самостійно приймати стратегічні та життєво важливі рішення економічного характеру;

- конкурентоспроможність – використання конкурентних переваг держави для забезпечення стабільного та стрімкого розвитку;

- стабільність – забезпечення стійкості системи впливу негативних внутрішніх та зовнішніх чинників зовнішнього середовища.

Тому вважаємо за потрібне навести декілька визначень суті цієї категорії. Дослідник Савін В.А. розглядає економічну безпеку як систему захисту та охорони життєво важливих інтересів держави. Під об'єктами захисту автор розглядає окремі регіони країни, виокремлені сфери, народне господарство та національну економіку взагалі. Фізичних та юридичних осіб вчений пропонує розглядати дуально – одночасно як об'єктів та суб'єктів економічної безпеки. Автор децю звукує змістовне наповнення суб'єктів аналізованої категорії [12]. На нашу думку перелік суб'єктів доцільно було б доповнити державними, регіональними, міжнародними та глобальними органами управління. Це б значно розширило сислове розуміння суті категорії «економічна безпека» за рахунок включення інтситуціонально-територіального аспекту.

Дослідник Дацків Р.М. розглядає економічну безпеку як становище економічної системи, яке дозволяє їй вийти на істотно новий рівень розвитку та створює умови для динамічного та ефективного вирішення соціальних задач, які стоять перед суспільством на даному етапі розвитку [3]. При цьому автор наголошує, що на державному рівні існують можливості розробки та запровадження незалежної економічної політики.

Дослідник наголошує, що наявність економічної безпеки дозволяє державі самостійно вирішувати і впроваджувати економічну політику, тобто, забезпечувати такий стан економіки і держави, коли на них не мають впливу інші держави або міжнародні інститути. Таким чином автор розглядає економічну безпеку на макрорівні як бажаний стан економічної системи, у способах досягнення якого держава є вільною.

Прохоренко І.Л. наголошує на тому, що економічна безпека – це найсуттєвіша якісна характеристика економічної системи національної економіки, яка створює засади для формування та підтримання оптимальних умов життя громадян, забезпечує ресурсами суспільство та народне господарство, задовольняє потреби населення, а також контролює раціональне використання природних копалин та отриманих ресурсів [12]. На нашу думку це визначення розпорошує суть, через те, що економічна безпека тлумачиться не лише як стан економічної системи, а і з урахуванням її якісних характеристик. До того ж ця

дефініція розглядає недостатньо повну кількість суб'єктів.

Пастернак-Таранушенко Г.А. [8] вважає, що економічна безпека – це такий стан держави, у якому усі потреби населення і країни забезпечені повністю і своєчасно, що дозволяє вести нормальну життєдіяльність та розвиватися системі (державі) і кожному її елементу (людині). В даному визначенні зачіпаються проблеми забезпечення потреб населення, а оскільки населення – це основа держави, то це дуже важливе зауваження. Таке трактування в основному стосується навіть не мікрорівня (суб'єктів господарювання), а рівня людини як одиниці суспільства.

Науковець Бінько І. [11] при тлумаченні суті категорії економічної безпеки вагому увагу приділяє виокремленню її складових, розділивши їх на дві окремі групи: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх він відносить енергетичну, фінансову, соціальну, екологічну та демографічну сфери. Він вважає, що до зовнішніх складових економічної безпеки необхідно віднести: захист інтересів, які враховують експортну та імпорتنу політику держави. На нашу думку в даному трактуванні визначено, що на стан економіки впливають не лише внутрішні, але й зовнішні фактори, наголошується вагома роль держави в задоволенні нагальних потреб на всіх рівнях в умовах необхідності забезпечення необхідного рівня безпеки. Вважаємо, що це визначення потребує доповнення можливостями держави в умовах економічної безпеки, свободою вибору певної політики, реалізації власних інтересів.

Вчений Мунтіян В.І. [6] розуміє під економічною безпекою комплекс заходів, які проводяться на рівні держави та спрямовані на забезпечення стійкого та ефективного функціонування національної економіки. Наявність стабільної системи економічної системи забезпечує можливість задовольняти потреби на всіх рівнях в країні та протистояти загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища.

Дослідник Сенчагов В. [10] в своїх працях наголошує, що економічну безпеку варто розглядати лише в контексті складового елементу системи національної державної безпеки. В той же час науковець вважає, що наявність налагодженої системи економічної безпеки в країні створює засади для забезпечення потреб на всіх рівнях – громадян, суспільства та держави в цілому. Також вчений доводить, що особливої уваги заслуговує дослідження потенційних та реальних загроз, які чинять вплив на функціонування економічної безпеки. Таким чином автор доводить вагомість вивчення економічних складових при дослідженні національної безпеки.

На думку Сенчагова В. економічну безпеку варто розглядати як стан економіки, за рахунок

якого досягається дотримання прав та свобод нації, а також життєво-важливих національних інтересів навіть за умови наявності негативних чинників зовнішнього середовища. На думку вченого за рахунок існування економічної безпеки забезпечується стійкість національної економіки та держави в цілому [10].

Вчений Мірошниченко О.В. [7] тлумачить економічну безпеку як один із вагомих складових системи національної безпеки. Поділяємо точку зору автора та вважаємо, що основою становлення стабільного, стрімко розвинутого суспільства та національної економіки можна розглядати ефективну систему економічної безпеки. За рахунок налагодженої та надійної системи економічної безпеки також створюються умови для забезпечення захисту незалежності держави та її соціально-економічного розвитку.

Дослідники Петрова К.Я., Бандурка О.М. розглядають економічну безпеку як властивість економічної системи нейтралізувати або мінімізувати негативний вплив чинників внутрішнього та зовнішнього середовища для досягнення стратегічних цілей держави [5].

Вчена Гончарова В.О. [2] вважає, що економічна безпека – це становище національної економіки, яке характеризується такими рисами як стійкість, саморозвиток та стабільність системи, яка дозволяє уникнути або мінімізувати внутрішні та зовнішні загрози. Саме за рахунок здатності подолання перешкод можна досягнути стабільної та ефективної системи економічної безпеки.

Дослідник Ревенко А. [9] трактує державну безпеку як стан економічної системи, який має здатність протистояти негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Герасимов М. під економічною безпекою розуміє здатність економічній системі протистояти зовнішнім загрозам, зберігаючи незалежність, стабільність та стійкість [12].

Дослідник Жаліло Я. [4] схиляється до думки, що вагомою характеристикою економічної безпеки має бути саморозвиток та розглядає досліджувану категорію як складний механізм, який має можливість відтворення, створює умови для задоволення потреб суспільства та держави, а також може протистояти дії дестабілізуючих факторів, які чинять загрозу розвитку країни. Також вчений вважає, що ефективне функціонування системи економічної безпеки має сприяти забезпеченню кредитоспроможності національній економіки.

Підсумовуючи, окреслимо власне трактування суті категорії «економічна безпека». На нашу думку це така ступінь розвитку економічної системи, яка створює умови для її ефективного функціонування засобами належної реалізації наявних можливостей, які генерує зовнішнє середовище з акумулюванням внутрішніх сил, та результативне

протистояння впливу зовнішніх загроз, вільного прийняття та реалізації державної політики з урахування інтересів та потреб суспільства, а також майбутніх поколінь.

Наголосимо, що при аналізі цієї категорії обов'язковою умовою є виокремлення загроз економічної безпеки за різноманітними класифікаційними ознаками з метою адекватної розробки та реалізації комплексу дій щодо мінімізації або нейтралізації негативних чинників. При цьому варто зосередити увагу на виявленні та попередженні потенційних загроз системі.

Можна виокремити наступні рівні забезпечення економічної безпеки [12]: індивідуальний, сімейний; груповий; локальний; державний; регіональний; глобальний; космічний. Економічна безпека на цих рівнях буде досягатись по-різному. На формування концепції економічної безпеки національної економіки, конкретного наповнення її категорій впливає вся сукупність умов функціонування економіки у світовому господарстві, поглядів правлячих груп, державна ідеологія. Національні економіки все більше інтегруються в єдину глобальну економіку та не можуть процвітати в ізоляції, тому Україні необхідно так будувати власну концепцію забезпечення економічної безпеки, щоб мати змогу запобігати та мінімізувати наслідки економічних та фінансових криз. Саме тому варто використовувати досвід інших країн, компіювати їх здобутки та будувати власну багатоаспектну, але інтегровану концепцію забезпечення економічної безпеки України.

Вважаємо доцільним зупинитися на тих ефектах, які можна очікувати при наявності ефективної системи економічної безпеки, функціонування якої забезпечить стабільність національної економіки. Ефекти можна поділити на наступні групи.

Економічні ефекти:

- створення інститутів, які будуть здійснювати моніторинг за реалізацію виконання рішень на всіх рівнях управління;
- удосконалення галузевої структури господарства в напрямку розвитку інноваційних виробництв;
- забезпечення стійких темпів економічного зростання;
- перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку.

Адміністративні ефекти:

- скорочення витрат на утримання членів уряду і державних чиновників, розв'язання проблеми неефективності роботи держслужбовців в Україні;
- децентралізація влади;
- усунення дублювання функцій;
- подолання бюрократичних стереотипів;
- зниження рівня корупції;
- стимулювання чиновників у напрямку впровадження ефективних інновацій.

Соціальні ефекти:

- формування шляхів реформування соціальної сфери;
- формування нової еліти суспільства (політичної, наукової);
- формування громадянського суспільства, удосконалення соціально-культурного середовища;
- створення нових робочих місць та підвищення технологічного рівня розвитку існуючих;
- зміна структури зайнятості населення;
- впровадження соціально орієнтованих інвестиційних проектів.

Законодавчі ефекти:

- ухвалення Концепції (Стратегії) забезпечення економічної безпеки України;
- формування основних напрямів стратегії реформування національної економіки, включаючи проведення необхідних реформ;
- удосконалення чинної законодавчо-нормативної бази у частині забезпечення економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави. Концепція економічної безпеки повинна розглядати національну безпеку з системних позицій і представляти її у вигляді складної багаторівневої багатоланкової системи, що включає не менш складні системи нижчого порядку.

Застосовуючи системний підхід до категорії «економічна безпека» дозволяє побачити цілісність, збалансованість, цілеспрямованість функціонування і саморегулювання, а також інші властивості відкритої системи, що характеризують певний якісний рівень цієї складної категорії. У свою чергу, дана система функціонує в середовищі, яка є системою ще більш високого рівня.

Висновки з проведеного дослідження.

Проаналізовано дефініції категорії «економічна безпека», розглянуто існуючі підходи до його визначення. Подано власне бачення сутності економічної безпеки національної економіки як ступінь розвитку економічної системи, яка створює умови для її ефективного функціонування засобами належної реалізації можливостей, які надає зовнішнє середовище з акумулюванням внутрішніх сил та результативно протистояння впливу зовнішніх загроз, вільної прийняття та реалізації державної політики з урахування інтересів та потреб суспільства, а також майбутніх поколінь. Зазначено основні складові елементи економічної безпеки. Виокремлено рівні забезпечення економічної безпеки: індивідуальний, сімейний, груповий, локальний, державний, регіональний, глобальний, космічний. Визначено основні ефекти, яких можна досягнути при належному формуванні системи економічної безпеки національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баженова О. Економічна безпека України: сучасний етап / О. Баженова // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 52–61.
2. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави : [монографія] / В.О. Гончарова. – Х. : ХНУ, 2001. – 195 с.
3. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів : Центр Європи, 2006. – 160 с.
4. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я.А. Жаліло. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с.
5. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : [монографія] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К. : КВШ, 1998. – 462 с.
7. Мірошниченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки / О.В. Мірош-
ниченко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2007. – № 12. – С. 8–12.
8. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна і національна безпека держави / Г. Пастернак-Таранушенко // Економіка України. – 1994. – № 2. – С. 51–56.
9. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко // Економіка України. – 1993. – № 11. – С. 15–21.
10. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97–106.
11. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
12. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі / С.М. Шкарлет // Формування ринкових відносин. – 2007. – № 6. – С. 7–12.